

Artykuły

Zeszyty Naukowe KUL 65 (2022), nr 2 (258)

DOI: 10.31743/znkul.13828

WIOLETTA SZYMCZAK*

Partycypacja społeczna młodzieży i jej wartościowanie. Analiza socjologiczna

Social Participation of Young People and Its Valuation: Sociological Analysis

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza poziomu i wybranych uwarunkowań partycypacji społecznej młodzieży oraz odpowiedź na pytanie, jak badani wartościują dobrowolne inicjatywy i działania proponowane na terenie szkoły. Teoretycznym punktem odniesienia są ustalenia przedstawicieli nauk społecznych na temat współczesnej sytuacji ludzi młodych, ich społecznej partycypacji i bierności, a także zagadnienie edukacji obywatelskiej. Przedmiot refleksji stanowią wyniki reprezentatywnych badań socjologicznych zrealizowanych w latach 2020 i 2021 wśród pełnoletnich uczniów szkół ponadpodstawowych na terenie archidiecezji lubelskiej. Tekst zawiera omówienie ich deklaracji dotyczących udziału w fakultatywnych grupach i inicjatywach organizowanych w szkole oraz w organizacjach i działaniach prospołecznych poza nią. Przeprowadzane analizy statystyczne uwzględniają zmienne niezależne: płeć, miejsce zamieszkania i religijność, mierzoną stosunkiem do wiary. Zastosowano również testy chi-kwadrat i V Craméra. Konkluzje wskazują na znacząco niski poziom partycypacji społecznej badanej młodzieży, ale też na potencjał tkwiący w jej pozytywnym wartościowaniu różnych form zaangażowania oraz w gotowości do działań ukierunkowanych na pomoc innym w przyszłości.

Słowa kluczowe: młodzież, partycypacja społeczna, wartościowanie partycypacji społecznej

Abstract

The aim of this article is firstly to analyse the levels of young people's social participation, along with its selected determinants. Secondly, the aim is to answer the question: how do the research participants value voluntary initiatives and actions proposed at school? Research findings by representatives

* Dr hab. Wioletta Szymczak, prof. KUL – Katedra Socjologii Kultury, Religii i Partycypacji Społecznej, Instytut Nauk Socjologicznych, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, e-mail: wioletta.szymczak@kul.pl, ORCID: 0000-0002-8749-8862.

of social sciences concerning the situation of modern-day young people, their social participation, passive attitudes and on the issue of civic education constitute a reference point for the discussion. Subject to analysis are outcomes of representative sociological research conducted among adult young people attending secondary schools in the Archdiocese of Lublin in 2020 and 2021. The paper discusses the declared statements of the respondents on their participation in non-compulsory groups and initiatives organized at school, as well as in extra-curricular, pro-social organizations and actions. The statistical analyses included the following independent variables: sex, place of residence and religiosity measured by attitude towards faith, chi-square and Cramér's V tests. The conclusions show among others that the respondents exhibit a low level of social participation. They highlight the potential to be found in their positive valuation of various forms of engagement as well as their willingness to take part in actions that aim at helping others in the future.

Keywords: young people, social participation, valuation of social participation

Wprowadzenie

Charakterystyczny dla młodzieży proces wchodzenia w dorosłość jest analizowany w naukach społecznych z wielu perspektyw i w rozmaitych wymiarach. Do najszerszych należy sytuacja społeczno-kulturowa, która oddziałuje na młodzież i jej funkcjonowanie w meandrach przemian cywilizacyjnych, społecznych, gospodarczych, odsłaniając czynniki warunkujące jej doświadczenia i procesy zmian, dynamikę wychodzenia z okresu adolescencji, odkrywania i konstruowania własnej tożsamości, poglądów i postaw. Zmienność kulturowych kontekstów i wpisanych w nich standardów cywilizacyjnych, estetycznych czy konsumpcyjnych, połączona ze specyfiką badanego fenomenu, czyli fazą życia pomiędzy dzieciństwem a dorosłością¹, sprawia, że naukowe diagnozowanie sytuacji i problemów młodzieży jako społeczności *in statu nascendi*, jak ją określił Krzysztof Koseła, naznaczone jest wieloma trudnościami. Implikują one konieczność przyjmowania klarownych i precyzyjnych założeń, chociażby dotyczących definiowania badanej kategorii, pozwalających dokonywać trafnych uogólnień. Znajduje to odzwierciedlenie m.in. w stosowaniu terminu „pokolenie”, dla wyodrębnienia i dokładniejszego określenia badanego segmentu społeczeństwa wraz z uwzględnieniem momentu historycznego, który tworzy warunki kształtujące charakterystyczne dla niego cechy². Ze świadomością złożoności i dyskusyjności adekwatnego definiowania młodzieży, rozmaitych kluczy stosowanych przez naukowców dla wyznaczenia granic omawianej kategorii i odróżnienia jej od wieku dziecięcego w niniejszym tekście pojęcie to stosowane będzie z uwzględnieniem kryterium

¹ K.J. Tillmann, *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, tłum. G. Bluszcz, B. Miracki, Warszawa 1996, s. 174.

² K. Koseła, *Dzisiejsza młodzież – czym różni się od młodzieży sprzed lat*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych przemian*, red. ks. P. Ochotny, M.J. Tutak, ks. T. Wielebski, Wydawnictwo i Księgarnia „Gotów” Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży, Warszawa 2018, s. 119–121.

wieku i kategorii pokolenia w odniesieniu do osób w przedziale wiekowym 18–24 lata, w szczególności do uczniów szkół ponadpodstawowych, którzy osiągnęli pełnoletność w latach 2020–2021. Zgodnie z umownymi ustaleniami badaczy zaliczają się oni do pokolenia Z, czyli urodzonych według różnych kwalifikacji, od roku 1997 lub 2000, określanego pokoleniem pierwszej dekady XXI wieku³. Zakłada się jednocześnie, że pokolenie jest wyznaczone nie tylko poprzez kategorie czasowe, lecz także wspólne doświadczenie dorastania w danym momencie historycznym, udział w konkretnych wydarzeniach i zmianach społecznych, mających swoje odzwierciedlenie w procesie socjalizacji, w charakterystycznych, choć zróżnicowanych kategoriach pojęciowych, służących postrzeganiu rzeczywistości, określaniu tożsamości, wzajemnej komunikacji⁴.

Młodzież, partycypacja społeczna, edukacja obywatelska. Teoretyczne konteksty analiz

W społeczeństwie późnej nowoczesności, w świecie niepewności, ryzyka, stresu, fragmentaryczności i epizodyczności dotyczącej różnych sfer aktywności jednostek⁵, nadto cechującym się indywidualizmem i subiektywizmem⁶, okres adolescencji jest naznaczony paradoksami, które oddziałują na świadomość, decyzje i losy młodzieży. Naukowcy wskazują na fakt, że w kulturze oferującej wielość nowych form uspołecznienia młodzież doświadcza samotności. Jak stwierdza Maria Sroczyńska, funkcjonowaniu w ogólnoswiatowych sieciach, wielości instytucji i interakcji, powiązaniach zakresowo szerokich i gęstych, towarzyszy „samo-niewystarczalność”, co skutkuje m.in. odsuwaniem na przyszłość podejmowania ról rodzinnych i zawodowych, brania odpowiedzialności

³ K. Koseła, *Młodzież*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 2, red. W. Kwaśniewicz i in., Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 252–259; J. Hope, *Get Your Campus Ready for Generation Z*, „Dean & Provost” 2016, vol. 17, iss. 8, s. 5–7; CBOS, *Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa*, oprac. M. Grabowska, Komunikat z Badań nr 144/2021, Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2021, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_144_21.PDF (dostęp: 23.04.2022). Kwestie ujęć definicyjnych młodzieży oraz cech dystynktywnych pozwalających na zaliczenie do tej kategorii, trafnie usystematyzowano w publikacji poświęconej Światowym Dniom Młodzieży w 2016 roku – E. Stachowska, *Światowe Dni Młodzieży w Krakowie w perspektywie socjologii religii*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2019, s. 23–37.

⁴ B. Fatyga, *Pokolenie*, w: *Encyklopedia socjologii. Suplement*, red. W. Kwaśniewicz i in., Oficyna Naukowa, Warszawa 2005, s. 193; H. Świda-Ziemia, *Młodzież PRL, Portrety pokoleń w kontekście historii*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2010, s. 9.

⁵ K. Kaźmierska, *Młodzież Archidiecezji Łódzkiej. Szkic do portretu*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2018, s. 24.

⁶ H. Knoblauch, *Individualisierung, Privatisierung und Subjektivierung*, w: *Handbuch Religionssoziologie. Veröffentlichungen der Sektion Religionssoziologie der Deutschen Gesellschaft für Soziologie*, Hrsg. D. Pollack, V. Krech, O. Müller, M. Hero, Springer VS, Wiesbaden 2018, s. 329–346.

za relacje z innymi. Przeciążeniu młodych odpowiedzialnością za własny los, wpisanemu w paradoks indywidualizacji, towarzyszy deficyt socjalizacyjnego wpływu dorosłych w zakresie uczenia się ról społecznych⁷. Zjawiska te trafnie oddaje przywołana przez Sroczyńską, a przypisywana młodzieży, etykieta porzuconej generacji. W analogicznej refleksji Barbara Fatyga wymienia nieco inne aspekty wspomnianego paradoksu. Zakotwiczona w sieciowym społeczeństwie młodzież, korzystająca z elektronicznych narzędzi kontaktu, budująca wirtualne społeczności, jest zarazem pozostawiona samej sobie. Wielości opcji współuczestnictwa towarzyszy samotność, ofertom zwielokrotnionych kontaktów i możliwości włączania się – apatia i bierność, kontroli rodzicielskiej, której ucieleśnieniem jest nieprzerwane pozostawanie w łączności elektronicznej – zagrożenie instrumentalizacją, traktowaniem przez dorosłych w kategoriach inwestycji lub wyobcowaniem, gdy młodzi znajdują własne sposoby manifestowania przekonań, budowania autonomicznych i alternatywnych światów⁸. Z szeroko zakrojonych eksploracji młodzieży prowadzonych przez Zbyszko Melosika wynika, że funkcjonowanie młodych ludzi w świecie kultury popularnej, w gęstych sieciach powiązań (np. w mediach społecznościowych), determinowane przez klimat współczesnego neoliberalnego społeczeństwa, oznacza udział w walce o pozycję i status na poziomie mikro, w codziennych relacjach. W tym zmaganiu kluczowe jest subiektywne odczucie realnego znaczenia w interakcjach z innymi ludźmi, posiadania ich akceptacji, przeświadczenia, że inni dostrzegają cechy wartościowe i uzdolnienia oraz niepokój, gdy tego przekonania brak. Towarzyszy temu lęk przed negatywną ewaluacją, implikujący troskę o atrakcyjny wizerunek, nieustanne idealizowanie własnego ja, za pomocą różnych strategii auto-prezentacji. Są to tylko niektóre aspekty złożonego problemu funkcjonowania w świecie wirtualnym i jego konsekwencji w realnym⁹. Zagęszczenie kontaktów nie oznacza tworzenia pogłębionych relacji. Przeciwnie, zdaniem Melosika są one w świecie wirtualnym szybkie, powierzchowne i puste, nie tworzą więzi głębszych, mają charakter punktowych interakcji, pomiędzy którymi następuje ich anihilacja i kolejne wznowienia. W kontekście niniejszego artykułu ważne jest spostrzeżenie, że aktywność np. na Facebooku, „daje wielu ludziom tę znaczącą gratyfikację, jaką jest psychologiczny status bycia członkiem społeczności”¹⁰.

⁷ M. Sroczyńska, *Kultura religijna młodych Polaków w społeczeństwie ryzyka*, w: *Pejzaże kultury, religii, regionu i rodziny. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Świątkiewiczowi*, red. A. Górny, J. Kijonka, Z. Zagała, Studio Noa, Katowice 2021, s. 320–321.

⁸ B. Fatyga, *Młodzież – jest sens o niej mówić?*, <https://witrynowiejska.org.pl/2022/02/08/mlodziez-jest-jeszcze-sens-o-niej-mowic/> (dostęp: 23.04.2022).

⁹ Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 240–248.

¹⁰ Tamże, s. 248.

Symptodem omawianych zjawisk, odsłaniającym kolejne aspekty paradoksu jest koegzystencja zróżnicowanych cechy tożsamości młodzieży. Sroczyńska wymienia wśród nich chęć bycia użytecznym dla innych czy neoplemienność połączoną z próbami zakorzenienia w świecie aksjonormatywnym, hybrydalność, orientację narcystyczną współistniejącą jednakże z zainteresowaniem wielością zjawisk ocenianych pozytywnie (tzw. wszytkożerność), dystans do materializmu¹¹. Janusz Mariański, który wiele miejsca poświęcił socjologicznym badaniom przemian religijności i moralności kolejnych pokoleń młodzieży oraz ich specyficznym uwarunkowaniom, pisze, że w warunkach radykalnych zmian społecznych, młodzież często doświadcza kryzysów tożsamości osobowej, indywidualnej i społecznej¹². Na poszukiwanie przez współczesną młodzież punktów odniesienia i „kotwic tożsamościowych” zwraca też uwagę Maja Brzozowska-Brywczyńska. W kontekście kultury popularnej jako środowiska, którego uczestnikiem jest młodzież, odnotowuje powstawanie nowych kanałów realizacji potrzeby przynależności i wspólnoty, zapotrzebowania na pozyskiwanie uwagi innych, a nawet angażowania się w naprawę świata. Potrzeba działania na rzecz innych i współdziałania z innymi niejednokrotnie sprowadza się tylko do swego rodzaju slaktywizmu – aktywizmu „kanapowego”, czyli działalności zapośredniczonej przez technologię i media, a polegającej na aktywności w sieci, lajkowaniu, udostępnianiu, komentowaniu, podpisywaniu petycji, wirtualnym zgłaszaniu się do różnego typu wydarzeń pomocowych, zbiórek itp. Brzozowska-Brywczyńska konkluduje, że slaktywizm „jest nie tylko atrapą, erzacem czy imitacją realnego zaangażowania, ponieważ równie często po prostu je suplementuje, tym niemniej taka właśnie forma budowania poczucia przynależności i sprawstwa wydaje się najczęstszą, najwygodniejszą i najbardziej dostępną strategią działania”¹³. Wymienione dążenia kanalizują się w dwóch nurtach. Po pierwsze, w poszukiwaniu transgresji poprzez nostalgiczne powracanie do świata dzieciństwa i fantastyki, co jednak nie musi oznaczać infantylizacji. Zdaniem cytowanej badaczki w heterogenicznej i dynamicznej kulturze popularnej dążenia te i ucieczki w przeszłość są raczej „strategią poszukiwania bezpiecznej przystani w niebezpiecznie szybko zmieniających się czasach [...]”, niż konsumpcyjnie projektowaną protezę tożsamości”¹⁴. Renesans przeżywa też

¹¹ M. Sroczyńska, *Kultura religijna...*, s. 320, M. Brzozowska-Brywczyńska, *Kulturowe środowisko jednoróżców – kilka notatek o młodzieży i kulturze popularnej*, w: *Młodzi 2018. Cywilizacyjne wyzwania, edukacyjne konieczności*, red. K. Szafraniec, A. Propos Serwis Wydawniczy Anna Sikorska-Michalak, Warszawa – Sulejówkę 2019, s. 209.

¹² J. Mariański, *Religijnosocjologiczne wyzwania dla pedagogiki religii. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 162–163; o religijnych aspektach tychże przemian zob. P. Mąkosa, *Znaki czasu dla katechezy w Polsce*, „*Verbum Vitae*” 2019, t. 35, s. 465–467.

¹³ M. Brzozowska-Brywczyńska, *Kulturowe środowisko jednoróżców...*, s. 205.

¹⁴ Tamże, s. 206.

drugi nurt dostarczający punktów odniesienia dla młodzieży – zainteresowanie tematyką patriotyczną z wartościami honoru, przyjaźni, lojalności, wzajemnego zaufania, przywiązania do Boga i ojczyzny, wierności własnym przekonaniom. Wymienione zjawiska stanowią kolejny element złożonych kontekstów funkcjonowania pokolenia Z, rozpoznawalny jednocześnie na mapie zainteresowań i aktywności rówieśników, którzy w okresie adolescencji stanowią istotną grupę odniesienia¹⁵.

Trendy dominujące w kulturze popularnej, wzmacniane i kreowane przez ekspansję i wszechobecność nowoczesnych technologii, podtrzymują orientację na kult młodości i deprecjonowanie dorosłości, wyznaczający powszechne sposoby zagospodarowania czasu, zarządzania talentem, atrakcyjnością, traktowane jako mechanizmy rynkowe ułatwiające sukces. Znajduje to odzwierciedlenie w sposobach komunikowania się młodzieży, wyrażania emocji i autoekspresji, w tworzeniu iluzji komunikacji bezpośredniej, w oddziaływaniu na kreowanie obrazu świata społecznego, na zmianę sposobów budowania relacji społecznych i kompetencji społecznych. Jak pisze Kaja Kaźmierska, urządzenia mobilne czy portale społecznościowe zawłaszczają przestrzeń komunikacji bezpośredniej i interakcji społecznych¹⁶.

Interesujących podsumowań dokonała Fatyga, prowadząca od blisko 30 lat socjologiczno-antropologiczne badania młodzieży: „współczesna kultura odbiera ludziom młodość i wystawia ją na rynku dla tych, którzy mogą ją sobie kupić. Taki sposób traktowania młodości, gdy staje się wzorcem, wraca jak bumerang do swoich pierwszych i naturalnych właścicieli (młodzieży), by kształtować ich zachowania, postawy, układy wartości i światopoglądy”¹⁷. Według tej autorki położenie młodzieży kształtują, a zarazem różnicują doświadczenia rodzinne, status społeczno-ekonomiczny, miejsce zamieszkania, sytuacja edukacyjna, zatrudnienie i szanse na niestabilnym i kurczącym się rynku pracy, kryterium zdrowia i płci. Badaczka wyróżnia szereg kryteriów szczegółowych, oddziałujących na heterogeniczność środowisk młodzieżowych. Niektóre z nich warto wymienić ze względu na tematykę niniejszego artykułu, w szczególności: 1) kryterium aktywności, wskazujące na młodych działających na scenie życia publicznego, przyszłych liderów i działaczy społecznych oraz biernych, skoncentrowanych całkowicie na własnych sprawach, 2) kryterium twórczości, wyróżniające osoby kreatywnie podchodzące do swojej terażniejszości i przyszłości oraz młodych pasywnie przyjmujących okoliczności, naśladowujących i odtwórczych, 3) kryterium religijności, ukazujące dynamiczne zmiany wśród ludzi młodych, ich zróżnicowane postawy wobec wiary i religii, 4) kryterium

¹⁵ Tamże, s. 206–207; M. Sroczyńska, *Kultura religijna...*, s. 321.

¹⁶ K. Kaźmierska, *Młódzież Archidiecezji Łódzkiej...*, s. 23.

¹⁷ B. Fatyga, *Młódzież...*

kapitałów kulturowego i społecznego, oraz 5) kryterium aspiracji. Według pierwszego kryterium wyróżnia się wśród młodzieży grupę dobrze wykształconych, mobilnych i zamożnych, a zarazem dobrze osadzonych i działających w sieciach społecznych, o wyraźnie ukształtowanych tożsamościach społecznych i poczuciu przynależności do określonych grup i segmentów w strukturze społecznej oraz tych słabo wykształconych, niezaradnych, ograniczających się do funkcjonowania w małych zamkniętych grupach, dziedziczących biedę i bezrobocie, pozbawionych możliwości realizacji planów i marzeń, ograniczonych w zakresie przemieszczania się, społecznie niedojrzałych, traktowanych jako infantylni, bardziej dryfujących niż kształtujących swój los i miejsce na ziemi. Z kryterium tym koresponduje odniesienie do aspiracji cywilizacyjnych, które u jednych osiągają wysoki poziom, u drugich przebijają postać kontestacji systemu społeczno-kulturowego, u jeszcze innych wyrażają się w przyjmowaniu biernych i przystosowawczych strategii życiowych¹⁸. Oprócz opisanych wyżej wybranych aspektów sytuacji współczesnej młodzieży oraz determinujących ją czynników społeczno-kulturowych teoretyczne zaplecze analiz tytułowego zagadnienia stanowią również kwestie poziomu, uwarunkowań oraz indywidualnego i społecznego znaczenia partycypacji społecznej młodzieży. Kluczowe znaczenie ma fakt, że to ona przejmie w przyszłości odpowiedzialność za kreowanie warunków demokracji i funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego. Z problematyką tą wiąże się z kolei zagadnienia socjalizacji i edukacji obywatelskiej, której adresatem jest również młodzież i która realizuje się przez szkołę.

Przedstawiciele nauk społecznych konstatują, że młodzież jest zbiorowością słabo zaangażowaną w wymiarze społecznym i obywatelskim, co potwierdzają kolejne badania empiryczne i sondaże ogólnopolskie. Według Rafała Boguszewskiego jednym z obszarów analiz jest monitorowanie przynależności do stowarzyszeń, organizacji i klubów sportowych. Aktywność ta utrzymuje się na względnie stałym poziomie i obejmuje około jedną trzecią młodzieży. Podobnie relatywnie rzadko młodzi ludzie interesują się i włączają w wybory samorządowe. Wskazują na to wyniki sondażu przed wyborami w 2018 roku. Tylko 55% badanej młodzieży (w porównaniu z 80% dorosłych Polaków) wyrażało zainteresowanie nadchodzącym wydarzeniem wyborczym¹⁹. Ponadto wchodzący w dorosłość rzadziej niż ogół dorosłych Polaków deklarowali w 2018 roku poczucie wpływu na sprawy kraju (27% w porównaniu z 34%) oraz sprawy ich miasta lub gminy (45% w porównaniu z 59%)²⁰: „Młodzi Polacy istotnie rzadziej niż ogół dorosłych wykazują zaangażowanie w sprawy lokalnej społeczności, a do tego cechują się ponadprzeciętnym brakiem zaufania do innych i narastającym

¹⁸ Tamże.

¹⁹ R. Boguszewski, *Aktywność obywatelska i postawy prospołeczne*, w: *Młodzież 2018*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2019, s. 140–141.

²⁰ Tamże, s. 147.

indywidualizmem [...]. Zaangażowanie obywatelskie młodych Polaków i ich udział w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego są niskie i towarzyszy im wysoki poziom indywidualizmu połączony z brakiem zaufania do innych²¹.

Wdrażanie jednostki w przestrzeń społeczno-kulturową oraz przygotowanie do aktywności społecznej i obywatelskiej przynależy do procesu socjalizacji, w którym dokonuje się internalizacja wartości i norm, uczenie się i tworzenie wzorów zachowań, w tym wzorów ról społecznych. Proces ten zachodzi w jednostce, a zarazem jest stymulowany przez cały „arsenał środków pochodzenia społecznego”²². Dokonuje się przez doświadczenia zaangażowania podejmowane w okresie nauki szkolnej, stanowi też przedmiot kształcenia i wychowania w ramach publicznego systemu oświaty.

Orientacja na przyszłą aktywność społeczną i obywatelską, wraz z jej aksjologicznym wymiarem, jest przedmiotem edukacji obywatelskiej realizowanej m.in. w szkołach, które są miejscami nie tylko nabywania wiedzy, ale i doświadczania obywatelskości przez różnorodną praktykę partycypacji uczniowskiej²³. Rafał Boguszewski, Monika Podkowińska i Iwona Błaszczak podkreślają, że włączenie młodych w życie społeczne, stwarzanie możliwości ich współdziałania w inicjatywach i wydarzeniach na poziomie lokalnym ma kluczowe znaczenie z perspektywy wzmocnienia demokracji i legitymizacji władzy. Warunkiem jest jednak rozwój świadomości obywatelskiej i skuteczna edukacja obywatelska²⁴. Dlatego znaczącą rolę w przekazywaniu wiedzy, umożliwianiu nabywania kompetencji społecznych i umiejętności istotnych dla funkcjonowania w społeczeństwie demokratycznym przypisuje się szkołom. Przekaz wiedzy połączony z praktyką ma za zadanie nie tylko stymulować do aktywności, ale również oddziaływać na świadomość młodych ludzi, pomagać im trafnie umiejscawiać i wartościować postawy prospołeczne, wdrażać do przyjmowania odpowiedzialności²⁵. Na podstawie porównawczych analiz wyników europejskiego badania PISA 2012 Krzysztof Koseła zidentyfikował interesującą i ważną prawidłowość: „tym lepsze wyniki osiągają uczniowie w testach wiedzy obywatelskiej, im częściej angażują się w różne formy aktywności wewnątrzszkolnej, tj. biorą udział w pracach szkolnego samorządu i w wyborach do niego, zabierają głos w dyskusjach i w podejmowaniu decyzji dotyczących szkoły, aktywnie działają w szkolnych

²¹ M. Podkowińska, R. Boguszewski, I. Błaszczak, *Dialogue and Social Participation in the Context of Education and Development of Youth in Poland*, „Family Forum” 2021, vol. 11, s. 194.

²² M. Filipiak, *Mechanizmy wpływu kultury na życie społeczne*, w: *Wprowadzenie do socjologii kultury*, red. M. Filipiak, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009, s. 85–86.

²³ O. Napiontek, *Szkoła – przestrzeń obywatelskiego uczestnictwa*, w: *Edukacja obywatelska w działaniu*, red. A. Kordasiewicz, P. Sadura, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 107–114.

²⁴ M. Podkowińska, R. Boguszewski, I. Błaszczak, *Dialogue and Social Participation...*, s. 196.

²⁵ K. Koseła, *Nauka szkolna i działania obywatelskie*, w: *Edukacja obywatelska w działaniu*, red. A. Kordasiewicz, P. Sadura, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 72–103.

zespołach muzycznych i teatralnych²⁶. Incydentalnie podejmowane działanie, jakkolwiek znaczące, nie wystarczy dla ugruntowania postaw prospołecznych, dlatego tak dużą wagę przypisuje się pozytywnym doświadczeniom związanym z tego typu działalnością, znajomości jej oddziaływania i konsekwencji dla adresatów, rozpoznawaniu znaczenia dla aktywnej jednostki i jej otoczenia. Zarazem podejmowane w okresie nauki szkolnej oraz pozytywnie zapamiętane doświadczenia aktywności społecznej i obywatelskiej wpisują się w pełniącą istotną rolę w obszarze funkcjonowania społecznego proces uczenia się przez całe życie²⁷. Spostrzeżenia powyższe znajdują potwierdzenie w empirii.

W naszkicowanym kontekście socjologiczne badania świadomości społecznej młodzieży, jej stosunku do aktywności nadobowiązkowych, wolontariackich, prospołecznych, obywatelskich, obejmowane przez pojęcie partycypacji społecznej rozumianej jako partycypacja horyzontalna²⁸ stanowi dla socjologów ważny obszar badawczy. Monitorowanie uczestnictwa społecznego młodzieży daje wgląd w jego aktualny poziom, kierunki i tendencje zmian. Pomaga zidentyfikować wpływające nań czynniki, wskazać obszary domagające się promocji i aktywizacji, rozpoznać właściwe kierunki i aktualne wyzwania stojące przed edukacją obywatelską, a także prowadzić analizy aktywności młodzieży na tle i w kontekście kierunków zmian aktywności społecznej i obywatelskiej, zinstytucjonalizowanej i niezinstytucjonalizowanej, wśród ogółu dorosłych Polaków²⁹.

²⁶ Tamże, s. 101.

²⁷ B. Reiner, *Uczenie się przez całe życie jako imperatyw modernizacyjny i pedagogiczny trend rozwojowy*, w: *Edukacja obywatelska wobec migracji*, red. E. Bobrowska, D. Gieryszewski, J. Kluzowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2019, s. 29–40.

²⁸ Partycypacja społeczna, którą określa się także jako partycypację horyzontalną (wspólnotową), „dotyczy udziału jednostek w działaniach zbiorowych podejmowanych w społeczności (społecznościach), do której one przynależą lub w której żyją na co dzień. Szczególnie chodzi tutaj o ich aktywną obecność w procesie powstawania i funkcjonowania (lokalnych) grup obywatelskich i organizacji pozarządowych oraz stałe lub okazjonalne podejmowanie się roli wolontariusza” (T. Kaźmierczak, *Partycypacja publiczna: pojęcie, ramy teoretyczne*, w: *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu społeczności lokalnej*, red. A. Olech, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011, s. 83–84). Określone w ten sposób i przyjęte w tekście szerokie ujęcie partycypacji społecznej obejmuje rozmaite formy i obszary włączania się w działania z innymi, w perspektywie jaką wyznacza idea samorządności, podmiotowości, społeczeństwa obywatelskiego, z całym wachlarzem form i obszarów zaangażowania *non profit*, działań społecznikowskich i wolontarystycznych, zorganizowanych i indywidualnych, ukierunkowanych na społeczności lokalne, środowiska przyparafialne. Por. A. Surdej, *Partycypacja*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 3, red. W. Kwaśniewicz i in., Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, s. 83–88.

²⁹ Zob. B. Lewenstein, E. Zielińska, *Poszerzanie granic sektora pozarządowego. W stronę patainstytucji, działań hybrydowych i sieci społecznych*, w: *Falująca obywatelskość. Stare wzory, nowe tendencje*, red. A. Kościański, W. Misztal, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2019, s. 143–180; *Aktywizmy miejskie*, red. B. Lewenstein, A. Gójska, E. Zielińska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2020; E. Krok, *Partycypacja obywatelska*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa – Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności „Dom Organizatora”, Toruń 2020.

Celem niniejszego artykułu jest analiza poziomu oraz wybranych uwarunkowań partycypacji społecznej młodzieży zamieszkującej teren archidiecezji lubelskiej, a także ukazanie jej stosunku do wybranych typów aktywności wyrażonego w odpowiedziach na pytania, które z aktywności uważa za wartościowe, które traktuje jako obojętne, których zaś nie postrzega jako wartościowych. Przedmiotem refleksji będą wybrane wyniki reprezentatywnych badań socjologicznych realizowanych wśród pełnoletnich uczniów szkół ponadpodstawowych, dotyczące w szczególności: 1) działalności o charakterze prospołecznym i obywatelskim, stanowiącej przejaw samoorganizacji i fakultatywnej aktywności na terenie szkoły, obejmującej obszar kultury, a także zorientowanej na realizację pasji, rozwój zainteresowań, 2) udziału w organizacjach, inicjatywach, akcjach społecznych i obywatelskich poza terenem szkoły.

Metodologia badań

Reprezentatywne badania socjologiczne zrealizowano w latach 2020 i 2021 wśród młodzieży maturalnej archidiecezji lubelskiej. Projekt badawczy przygotowano w związku z planowanym III Synodem Archidiecezji Lubelskiej. Zamierzono trzy moduły badań empirycznych: ilościowe wśród maturzystów, ilościowe wśród nauczycieli religii (dotyczące m.in. sytuacji młodzieży) oraz będące obecnie w drugiej fazie realizacji badania jakościowe wśród młodzieży niebiorącej udziału w katechezie, a deklarującej wiarę. Badania młodzieży koncentrują się na analizie współczesnych potrzeb, wartości i problemów ludzi młodych, miejsca wiary i religijności w ich codziennym doświadczeniu, udziału w lekcjach religii oraz dobrowolnej aktywności pozalekcyjnej podejmowanej w ramach szkoły i poza nią. Przygotowany na potrzeby badań kwestionariusz ankiety skierowanej do uczniów zawiera pytania oryginalne oraz pytania wykorzystywane we wcześniejszych badaniach socjologicznych, w niektórych przypadkach zmodyfikowane lub zaktualizowane.

Poniżej zostaną przeanalizowane dane dotyczące aktywności młodzieży o charakterze społecznym i obywatelskim (inicjowane w szkole lub odbywające się poza szkołą) oraz jej udziału w rozmaitych formach zaangażowania pozalekcyjnego na terenie szkoły, typowych dla szkół ponadpodstawowych z badanego obszaru. Do analizy włączono wątek wartościującej oceny aktywności z drugiej grupy – jako bardziej rozpoznawalnych i jednakowo dostępnych dla młodzieży – aby uchwycić jednocześnie dwie kwestie – częstotliwości włączania się oraz aksjologicznego ustosunkowania się badanych do tego typu inicjatyw. Przyjmując zaprezentowane w pierwszej części opracowania ustalenia i wyniki badań empirycznych dotyczące funkcjonowania i sytuacji współczesnej młodzieży, przyjęto tezę, że poziom społecznej partycypacji młodzieży z terenu

archidiecezji lubelskiej jest niski niezależnie od formy, a zarazem zależny od takich zmiennych, jak płeć, religijność i miejsce zamieszkania. Przewidywano ponadto, że u respondentów ujawni się w przyszłości chęć i gotowość do działania na rzecz innych.

Badania empiryczne przeprowadziło Centrum Analiz Społecznych i Ekonomicznych z Lublina za pomocą ankiety audytoryjnej. Dobór próby badawczej miał charakter losowy (warstwowy), obejmował tylko uczniów pełnoletnich. Ankiety przeprowadzono podczas lekcji przeznaczonych dla wszystkich uczniów, co wyłączało lekcje religii i etyki, w których udział jest dobrowolny, a frekwencja niepełna. Do analiz statystycznych wykorzystano materiał empiryczny zgromadzony wśród 1003 respondentów oraz wytypowano trzy zmienne niezależne: płeć (ankiety wypełniło 561 dziewcząt, co stanowi 56,4%, oraz 433 chłopców, czyli 43,3%), miejsce zamieszkania (respondentów mieszkających na wsi było 538, czyli 54,0%, a mieszkających w miastach 459, czyli 46,0%) oraz religijność mierzona stosunkiem do wiary. Badanych głęboko wierzących było 55 (5,5%), wierzących – 447 (44,6%), niezdecydowanych, ale przywiązanych do tradycji religijnej – 209 (20,8%), obojętnych – 165 (16,4%), niewierzących – 121 (12,%)³⁰. Zastosowano test chi-kwadrat, pozwalający zidentyfikować zależność pomiędzy analizowanymi zmiennymi na podstawie rozkładu częstości odpowiedzi. Do ukazania siły tej zależności został wykorzystano test V Craméra. Jego wartość można każdorazowo odczytać na podstawie zakresów: 0–0,2 – bardzo słaby związek, 0,2–0,4 – słaby związek, 0,4–0,6 – umiarkowany związek, 0,6–0,8 – silny związek, 0,8–1 – bardzo silny związek. W artykule uwzględniono zmienne niezależne, które skorelowane ze zmiennymi zależnymi, uzyskały istotną zależność statystyczną, odzwierciedloną w wartości chi-kwadrat $p \leq 0,05$.

Wyniki badań

Zaangażowanie młodzieży na rzecz innych, otoczenia, miasta, parafii

Respondentom postawiono pytanie: „Czy brałeś(aś) lub bierzesz udział w poniższych formach dobrowolnego zaangażowania na rzecz innych, otoczenia, miasta, parafii itp.?” W kafeterii znalazły się trzy grupy działań, łączonych w literaturze przedmiotu, z ideami samorządności, samoorganizacji, prospołeczności, obywatelskości, edukacji obywatelskiej: 1) samorząd szkolny oraz wolontariat inicjowany w szkole lub poza nią, 2) aktywność w stowarzyszeniach i fundacjach

³⁰ Rozkład deklaracji wskazuje na opisywane przez socjologów tendencje oznaczające spadek odsetka osób głęboko wierzących i wierzących wśród młodzieży, przy jednoczesnym wzroście deklarujących niewiarę i niezdecydowanie. Por. T. Adamczyk, *Autentyczność i duchowość. Księża w opinii polskiej młodzieży. Analiza socjologiczna*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2020, s. 51.

oraz udział w inicjatywach na rzecz miasta, gminy, osiedla, 3) zaangażowanie w działaniach na rzecz parafii czy diecezji, np. Caritas, zbiórki żywności, festyny, udział w organizacjach i wspólnotach religijnych lub grupach takich, jak ministranci czy schola. Badani mieli ustosunkować się do każdej aktywności poprzez określenie jej częstotliwości. Regularne zaangażowanie w jakiegokolwiek działania nie uzyskało wśród badanej młodzieży wysokiego odsetka wskazań. Zadeklarowało je 4,6% badanych w odniesieniu do ministrantów, scholii i lektorów, 4% w odniesieniu do samorządu szkolnego, 3% - wolontariatu (na terenie szkoły, w ośrodkach wolontariatu).

Aktywność prospołeczna raz do kilku razy w roku dotyczyła najczęściej wolontariatu – 13,8% wskazań. Nieco ponad 10% maturzystów zadeklarowało zaangażowanie w stowarzyszeniach, fundacjach (lokalnych i ogólnopolskich) oraz w inicjatywach na rzecz miasta, gminy, osiedla, np. koncerty, zbiórki żywności lub pieniędzy, festyny.

Znacząco częściej badani wskazywali na swoje działania w przeszłości. Na pierwszym miejscu ponownie znalazła się działalność wolontariacka (42,6%), następnie inicjatywy na rzecz miasta, gminy, osiedla (38,2%), aktywność w samorządzie szkolnym (35,6%), w inicjatywach na rzecz parafii czy diecezji (29,2%), w stowarzyszeniach, fundacjach (28,2%).

Prawie dwie trzecie respondentów zadeklarowało, że nie bierze i nigdy nie brało udziału w organizacjach i wspólnotach religijnych (oaza, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży – dalej: KSM, neokatechumenat), w grupach ministrantów, lektorów czy scholii (odpowiednio: 64%, 60,6%), a nieco ponad połowa w inicjatywach na rzecz parafii czy diecezji (52,1%). Warto zwrócić uwagę na fakt, że blisko jedna piąta młodzieży chciałaby zaangażować się w przyszłości w działalność stowarzyszeń, fundacji (lokalnych i ogólnopolskich), a co siódmy respondent chętnie włączyłby się w wolontariat oraz w inicjatywy na rzecz miasta, gminy czy osiedla. Dane szczegółowe prezentuje tabela 1.

Odpowiedzi młodzieży dotyczące wszystkich zawartych w kafeterii typów zaangażowania – oprócz organizacji i wspólnot religijnych (np. oazy, KSM, neokatechumenatu) – zróżnicowała zmienna niezależna płeć. Dziewczęta częściej niż chłopcy deklarowały aktywność w samorządzie szkolnym regularnie (5% do 2,6%), raz do kilku razy w roku (7,7% do 4,2%), częściej zdarzało im się także działać w nim w przeszłości (40,9% do 29,3%). Ponad połowa chłopców nigdy nie działała w samorządzie szkolnym, natomiast więcej niż co dziesiąty (11,5%) zadeklarował chęć zaangażowania w przyszłości, w stosunku do 5,9% dziewcząt. Odnotowano istotną zależność statystyczną między omawianymi zmiennymi ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,187). Dziewczęta częściej niż chłopcy angażują się raz do kilku razy w roku w działalność stowarzyszeń, fundacji (14,4% do 5,4%), częściej też działały w nich w przeszłości (31,5% do 24,8%). Z kolei blisko połowa chłopców w stosunku do jednej trzeciej dziewcząt zadeklarowała, że nigdy nie

brała w nich udziału ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,190). Odsetek osób aktywnych w grupach takich, jak ministranci, lektorzy, schola są niewielkie, wyższe wśród dziewcząt (2,9% do 1,6%). Warto jednak odnotować, że regularny udział w tych grupach deklaruje 9,1% chłopców w stosunku do 1,3% dziewcząt ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,189).

Tabela 1. Dobrowolne zaangażowanie na rzecz innych (dane w procentach)

Formy zaangażowania	Częstotliwość zaangażowania					
	Biorę udział regularnie (minimum raz w miesiącu)	Angażuje się raz do kilku razy w roku	Zdarzyło mi się działać w przeszłości	Nie biorę i nigdy nie brałem/brałam udziału	Nigdy nie brałem/brałam udziału, ale w przyszłości chętnie bym się włączył/włączyła	Brak odpowiedzi
Samorząd szkolny	4,0	6,1	35,6	45,0	8,1	1,2
Stowarzyszenia, fundacje (lokalne i ogólnopolskie)	1,6	10,4	28,2	40,3	18,0	1,4
Organizacje i wspólnoty religijne (np. oaza, KSM, neokatechumenat)	3,4	2,3	18,2	64,0	10,8	1,4
Ministranci, lektorzy, schola	4,6	2,2	25,4	60,6	5,8	1,4
Wolontariat (na terenie szkoły, w ośrodkach wolontariatu)	3,0	13,8	42,6	25,6	13,7	1,3
Inicjatywy na rzecz miasta, gminy, osiedla (koncerty, zbiórki żywności, pieniędzy, festyny)	2,5	10,9	38,2	34,0	13,4	1,1
Inicjatywy na rzecz parafii czy diecezji (Caritas, festyny rodzinne, zbiórki żywności lub pieniędzy)	1,0	7,2	29,2	52,1	9,6	0,9

Analogiczna do powyższych sytuacja ma miejsce w zestawieniach danych dotyczących trzech ostatnich form zaangażowania: wolontariatu, inicjatyw na rzecz miasta, gminy, osiedla oraz inicjatyw na rzecz parafii, diecezji. W przypadku wolontariatu, dziewczęta częściej niż chłopcy biorą w nim udział regularnie, raz do kilku razy w roku i zdarzyło im się działać w przeszłości (3,6%, 19,3% i 49% oraz odpowiednio: 2,3%, 7,0% i 34,8%). Z kolei trzykrotnie więcej chłopców niż dziewcząt nie bierze i nigdy nie brała udziału w wolontariacie (42,3% do 13,6%). Porównywalny odsetek jednych i drugich (około 14%) zadeklarował chęć włączenia się w wolontariat w przyszłości. Zmienna płeć różnicuje odpowiedzi maturzystów dotyczące włączania się w wolontariat istotnie statystycznie, na poziomie słabym ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,343).

Dziewczęta częściej niż chłopcy włączają się raz do kilku razy w roku w inicjatywy na rzecz miasta, gminy, osiedla (13,4% do 8,2%), częściej deklarują zaangażowanie w przeszłości (45,8% do 29,4%), natomiast blisko dwukrotnie więcej chłopców niż dziewcząt nie bierze i nigdy nie brało w nich udziału (46,7% do 24,5%). Wartości testów statystycznych wynoszą odpowiednio: $p = 0,0001$, V Craméra = 0,242. Udział w dobrowolnych formach zaangażowania na rzecz parafii czy diecezji deklaruje w przeszłości i obecnie więcej dziewcząt niż chłopców (regularny – 1,1% do 0,7%, kilka razy w roku – 9,3% do 4,9%, w przeszłości – 36,8% do 20,1%), przy zaprzeczeniu ponownie częściej wśród chłopców niż dziewcząt (63,7% do 43,8%). Co dziesiąty chłopiec i co jedenasta dziewczyna wyraziła chęć podjęcia tego typu działań w przyszłości. Zależność tych zmiennych jest istotna statystycznie ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,222).

Według miejsca zamieszkania, badaną zbiorowość zróżnicowały odpowiedzi dotyczące udziału w organizacjach i wspólnotach religijnych, grupach ministrantów, lektorów i scholi, wolontariatu oraz parafii i diecezji, przy generalnie niskiej wartości punktowej wskazań dotyczących zaangażowania w teraźniejszości. Młodzież mieszkająca na wsi nieznacznie częściej niż mieszkająca w miastach deklarowała zaangażowanie raz do kilku razy w roku oraz w przeszłości w organizacjach i wspólnotach religijnych (2,4% do 2,0% oraz 19,6% do 17,4%; $p = 0,031$, V Craméra = 0,104) oraz w inicjatywach na rzecz parafii, diecezji (8,8% do 5,7% oraz 31,3% do 26,7%; $p = 0,042$, V Craméra = 0,100). Jednak w odniesieniu do organizacji i wspólnot religijnych, mieszkańcy miast częściej niż mieszkańcy wsi deklarowali udział regularny (4,0% do 2,3%). Ponadto respondenci mieszkający w miastach w stosunku do mieszkających na wsi, nigdy nie brali udziału w organizacjach i wspólnotach religijnych (odpowiednio 67,1% do 62,7%) oraz w inicjatywach na rzecz parafii, diecezji (57,6% do 48,5%).

Regularny lub kilkukrotny w roku udział w grupach ministrantów, lektorów i scholi jest częstszy wśród mieszkańców wsi niż wśród mieszkańców miast (6,2% do 2,9% oraz 2,8% do 1,5%), natomiast mieszkańcom miast częściej zdarzało się działać w tych grupach w przeszłości (27,9% do 24,1%). Stwierdzenie: „nie

biore i nigdy nie brałem(am)” uzyskało podobną, bliską dwóch trzecich liczbę punktów procentowych wśród mieszkańców wsi i miast (60,2% i 62,8%). Zmienia miejsce zamieszkania różnicuje udział młodzieży w wyżej prezentowanych grupach, na co wskazują testy statystyczne ($p = 0,033$, V Craméra = 0,103).

Systematyczny udział w wolontariacie deklaruje niewielki procent respondentów – 3,4% mieszkańców miast i 2,6% mieszkańców wsi. Respondenci mieszkający w miastach częściej niż mieszkający na wsi angażują się w wolontariat raz do kilku razy w roku (16,8% do 11,7%) oraz częściej działali w przeszłości (45,5% do 40,7%). Gotowość zaangażowania wolontariackiego w przyszłości wyrażała częściej młodzież mieszkająca na wsi niż mieszkająca w mieście (17,1% do 10,4%). Pomiedzy analizowanymi zmiennymi zachodzi słaba zależność statystyczna ($p = 0,005$, V Craméra 0,123).

W badaniach empirycznych prowadzonych w ramach nauk społecznych często odnotowuje się prawidłowość, zgodnie z którą postawy prospołeczne różnicuje religijność, mierzona stosunkiem do wiary, częstotliwością praktyk religijnych. Badacze potwierdzają tym samym tezę, że religijność pozytywnie wpływa na gotowość do działań prospołecznych i koreluje z działaniami dobroczynnymi³¹. Teza o pozytywnej korelacji religijności mierzonej m.in. częstotliwością praktyk religijnych i zaangażowania społecznego dominuje również w polskich badaniach socjologicznych oraz sondażach opinii publicznej dotyczących społeczeństwa obywatelskiego, wolontariatu, włączania się w działalność organizacji pozarządowych czy podejmowania dobrowolnych niesformalizowanych działań na rzecz innych. Janusz Mariański na podstawie analizy wyników wielu sondaży i badań socjologicznych prowadzonych wśród młodzieży oraz ustaleń z obszaru światowej socjologii religii wielokrotnie potwierdził powyższą tezę³². Wedle lubelskiego socjologa osoby religijne są częściej prospołeczne oraz częściej mają poczucie wpływu na to, co dzieje się w ich społeczności lokalnej.

Ze statystycznych analiz danych empirycznych wynika, że zmienna niezależna religijność nie zróżnicowała jedynie ustosunkowania się młodych do udziału w samorządzie, pozostałe zależności pomiędzy religijnością a poszczególnymi typami zaangażowania wykazują istotność statystyczną. Im głębsza religijność mierzona stosunkiem do wiary, tym częstsze okazało się kilkukrotne w roku zaangażowanie w stowarzyszeniach i fundacjach (głęboko wierzący – 23,1%, wierzący – 10,2%, niezdecydowany, przywiązany do tradycji religijnej – 11,3%,

³¹ J. Mariański, *Kondycja religijna i moralna młodzieży szkół średnich w latach 1988-1998-2005-2017 (raport z ogólnopolskich badań socjologicznych)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 364.

³² J. Mariański, *Spoleczny charakter religii*, w: *Religia w świecie współczesnym. Zarys problematyki religiologicznej*, red. H. Zimoń SVD, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2000, s. 89-128; tenże, *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2004; tenże, *Kościół katolicki w Polsce a życie społeczne*, Lublin 2005.

podczas gdy obojętny – 9,1%, a niewierzący – 7,6%; $p = 0,02$, V Craméra = 0,087), regularna oraz kilkukrotna w roku aktywność w organizacjach i wspólnotach religijnych (głęboko wierzący – odpowiednio: 27,8% i 7,4%, wierzący – 3,6% i 3,4%, niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji religijnej – 0,5% i 1,5%, obojętny 0,6% i 0,6%, niewierzący – 0,0% i 0,0%; $p = 0,0001$, V Craméra = 0,214), regularna, kilkukrotna w roku oraz podejmowana w przeszłości aktywność w grupach ministrantów, lektorów i scholii (głęboko wierzący – odpowiednio: 18,2%, 9,1%, 36,4%, wierzący – 7,5%, 3,2%, 30,5%, niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji religijnej – 1,5%, 1,5%, 27,3%, obojętny – 0,0%, 0,0%, 18,9%, niewierzący – 0,0%, 0,0%, 12,6%; $p = 0,0001$, V Craméra = 0,172). Analogiczne zależności dotyczą regularnego i kilkukrotnego w roku udziału inicjatywach na rzecz parafii czy diecezji. Są one częstsze w przypadku osób głęboko wierzących (odpowiednio: 14,8%, 24,1%) i wierzących (0,2%, 11,1%), natomiast rzadsze u osób niezdecydowanych, ale przywiązanych do tradycji religijnej (0,0%, 3,4%) i obojętnych (0,0 1,8%). Niewierzący zaś w ogóle nie podejmują tego typu aktywności. Wyższy poziom punktowy osiągnęły odpowiedzi dotyczące przeszłości, z jedną różnicą, co do powyższych prawidłowości, że nieco więcej wskazań było wśród wierzących (37%) niż wśród głęboko wierzących (29,6%). Poza tym prawidłowość kształtuje się analogicznie. Zmienne niezależne pozostają w stosunku do siebie w istotnej zależności statystycznej ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,260).

W przypadku zaangażowania wolontariackiego każda z kategorii w ramach zmiennej niezależnej „religijność” osiągała najwyższy odsetek w odniesieniu do odpowiedzi „zdarzało mi się działać w przeszłości”: głęboko wierzący – 39,6%, wierzący 40,%, niezdecydowani, ale przywiązani do tradycji religijnej – 47%, obojętni – 47,9%, niewierzący – 44,2%. Aktywność jednorazową lub kilkukrotną w roku deklarują częściej osoby głęboko wierzące, wierzące i niezdecydowane, ale przywiązane do tradycji religijnej (22,6%, 12,6% i 16,3%) niż osoby obojętne i niewierzące (11,0% i 15,8%). Wyniki empiryczne potwierdzają istnienie słabej zależności statystycznej w przypadku analizowanych zmiennych ($p = 0,003$, V Craméra = 0,096).

Religijność różnicuje istotnie statystycznie ankietowanych, którzy deklaruwali zaangażowanie w inicjatywach na rzecz miasta, gminy, osiedla ($p = 0,001$, V Craméra = 0,222). Osoby głęboko wierzące i wierzące częściej niż niezdecydowani, ale przywiązani do tradycji religijnej, obojętni i niewierzący angażują się w tego typu inicjatywy regularnie (11,1% i 2,5% wobec 1,0%, 1,9%, 1,7%). Aktywność kilka razy w roku deklaruje co piąty respondent głęboko wierzący, co ósmy wierzący i niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji religijnej oraz 7,5% osób obojętnych i 9,2% niewierzących. Deklaracje odnoszące się do zaangażowania w przeszłości osiągnęły zbliżone wartości punktowe około 40%.

Partycypacja młodzieży w wydarzeniach i inicjatywach organizowanych w szkole

Z refleksji prowadzonych w naukach społecznych wynika, że szkoła jest uprzywilejowanym miejscem nie tylko nabywania wiedzy obywatelskiej i politycznej, lecz także przestrzenią wczesnych treningów zaangażowania społecznego i obywatelskiego, współdziałania, realizacji wspólnie z innymi zadań wykraczających poza własne interesy i potrzeby. Przez budowanie szkolnego etosu i systemu wartości może ona stawać się przestrzenią rozpoznawania wartości współdziałania, uczenia się społecznej i moralnej odpowiedzialności oraz włączania się w sprawy aktywności lokalnej³³. Tego typu doświadczenia młodzieży późnej nowoczesności – nabierające szerszego znaczenia w zestawieniu z omówionymi wcześniej cechami dystynktywnymi sytuacji pokolenia Z – pozwalają na nabywanie szeregu umiejętności potrzebnych do funkcjonowania w społeczeństwie demokratycznym oraz na rozwijanie kompetencji społecznych.

Wyniki socjologicznych badań jakościowych potwierdzają, że te wczesne doświadczenia, pozytywnie zapamiętane i wartościowane, stanowią punkt odniesienia i inspirację dla decyzji o zaangażowaniu prospołecznym, podejmowanym w przyszłości. Są elementem socjalizacji, polegającej w tym przypadku na internalizacji wartości prospołeczności, współdziałania, podmiotowości i szacunku dla innych, wartości pomagania i kooperacji, a także wpisanego w te doświadczenia rozwoju³⁴.

Przyjmując założenie o znaczeniu i funkcji wczesnych doświadczeń partycypacyjnych, w celu poznania zaangażowania maturzystów w inicjatywy fakultatywne oferowane na terenie szkoły oraz poznania ich aksjologicznego ustosunkowania się do nich, sformułowano pytanie: „Czy angażujesz się i uważasz za wartościowe następujące wydarzenia/inicjatywy organizowane w szkole?”³⁵. Respondentów poproszono o ustosunkowanie się do każdej organizowanej w szkole inicjatywy poprzez wybór jednej z sześciu odpowiedzi, łączących odpowiednio deklarację aktywności lub jej braku z wartościującym ustosunkowaniem się do danego typu zaangażowania. U podstaw takiej idei był konsensus dotyczący pozytywnych konotacji wpisanych w ideę działalności prospołecznej, jako aktywności dobrowolnej, wykraczającej poza zakres obo-

³³ J. Wood, *Edukacja na rzecz efektywnego obywatelstwa*, w: *Edukacja obywatelska w działaniu*, red. A. Kordasiewicz, P. Sadura, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 136–137.

³⁴ W. Szymczak, *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie. Struktura, funkcje, modele*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 308–316.

³⁵ Konstrukcja kafeterii poprzedzona była konsultacjami, z których zaczerpnięto wiedzę na temat relatywnie najczęstszych w szkołach na terenie archidiecezji lubelskiej form aktywności pozalekcyjnej, wydarzeń, spotkań na terenie szkoły czy przez szkołę oferowanych, również o charakterze religijnym, związanych ze wspólnym z młodzieżą ich organizowaniem.

wiązku. Zabieg ten bazował na sygnalizowanym wyżej założeniu, że oferowane w szkole inicjatywy są dla większości młodzieży rozpoznawalne jako adresowane do nich, a także uczniów z innych klas i roczników mogły jednocześnie być rejestrowane i obserwowane na przestrzeni kolejnych lat nauki. Jako takie stanowią odrębny przedmiot, wobec którego mogły się ukształtować opinie i sądy wartościujące. Z połączenia dwóch elementów uzyskano odpowiedzi na skali łączącej kategorię intensywności i wartościowania bądź jego braku, poczynając od deklaracji zaangażowania i uznawania za wartościowe poprzez brak aktywności przy jednoczesnym pozytywnym wartościowaniu, obojętność i brak aktywności po brak zaangażowania połączony z nieuznawaniem za wartościowe poszczególnych kategorii partycypacji.

Wśród najbardziej popularnych form zaangażowania pozalekcyjnego w szkole na pierwszym miejscu plasują się opłatki klasowe (32,9%) i akcje charytatywne (20,7%), wraz z uznawaniem ich za wartościowe. Taką deklarację formułuje również 17% badanych w odniesieniu do rekolekcji. Te trzy wybory zajmują także pierwsze miejsca pod względem częstotliwości w deklaracji: „czasami się angażuję i uważam za wartościowe”, jednakże akcje charytatywne zakwalifikowało w ten sposób najwięcej, gdyż 42% respondentów. Średnio ponad 20% badanych wyraziło obojętność i brak zaangażowania w aktywnościach takich, jak „konkursy, festiwale talentów”, „rekolekcje”, „akademie patriotyczne” oraz „szkolny teatr, chór, zespół muzyczny”, a 31,3% zadeklarowało obojętność i brak włączania się w jasełka. W analizie wszystkich odpowiedzi udzielonych w tym pytaniu warto odnotować, że deklaracje uznające wartościowość wybranych inicjatyw, pomimo braku zaangażowania uzyskały znacznie wyższe wartości punktowe³⁶. Młodzież w prawdzie nie angażuje się, ale uważa za wartościowe najczęściej aktywności związane z możliwością rozwoju talentów (szkolny teatr, chór, zespół muzyczny – 42,6%, konkursy, festiwale talentów – 41,4%) oraz umożliwiające robienie czegoś dla innych (Szkolne Koło Caritas – 40,4%). Odpowiedzi zaprzeczające wartości danej inicjatywy dotyczyły obszaru religijnego: częściej niż co szósty badany nie angażuje się i nie uważa za wartościowe rekolekcji, 12,8% – jasełek, 9,6% – opłatków klasowych. Co piąty respondent zadeklarował, że w jego szkole nie działa Szkolne Koło Caritas. Szczegółowe dane przedstawia tabela 2.

³⁶ Na podobne prawidłowości, choć o większej intensywności, zwróciła uwagę Agnieszka Naumiuk. Komentując wyniki swoich badań empirycznych, stwierdziła, że „mała własna aktywność społeczna nie ma wpływu na ocenę roli aktywności społecznej w ogóle, wręcz przeciwnie – niemal wszyscy podkreślają jej znaczenie” (A. Naumiuk, *Uczestnictwo społeczne młodzieży. Możliwości działań – opinie i postawy*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2007, s. 108).

Tabela 2. Zaangażowanie w wydarzenia/inicjatywy organizowane w szkole (dane w procentach)

Wydarzenie/ inicjatywa	Charakter zaangażowania						
	Chętnie się angażuję i uważam za wartościowe	Czasami się angażuję i uważam za wartościowe	Są mi obojętne, nie angażuję się	Nie angażuję się, ale uważam za wartościowe	Nie angażuję się i nie uważam za wartościowe	W mojej szkole nie odbywa(ją) się	Brak odpowiedzi
Akcje charytatywne	20,7	42,0	4,0	29,9	1,5	1,3	0,6
Jasełka	3,7	13,7	31,3	23,1	12,8	14,5	1,0
Konkursy, festiwale talentów	4,9	19,7	22,4	41,4	5,2	5,3	1,1
Rekolekcje	17,1	25,3	20,9	15,5	15,5	4,3	1,3
Akademie patriotyczne	10,2	19,9	22,2	33,3	7,8	5,3	1,2
Opłatki klasowe	32,9	26,3	16,7	8,4	9,6	5,0	1,1
Szkolny teatr, chór, zespół muzyczny	6,5	10,3	21,6	42,6	6,8	11,6	0,6
Szkolne Koło Caritas	3,7	9,3	17,4	40,4	7,9	20,6	0,6

Włączanie się we wszystkie spośród wymienionych w kafeterii – oprócz akademii patriotycznych – wydarzenia/inicjatywy organizowane w szkole oraz ich wartościowanie zależne są od płci. Dziewczęta częściej niż chłopcy chętnie angażują się i uważają za wartościowe oraz czasami angażują się i uważają za wartościowe: akcje charytatywne (27,9% i 45,7% wobec 11,9% i 37,3%; $p = 0,0001$, V Craméra = 0,305), jasełka (4,5% i 16,0% wobec 2,8% i 11,3%; $p = 0,0001$, V Craméra = 0,193), konkursy, festiwale talentów (6,1% i 23,6% wobec 3,5% i 15,0%; $p = 0,0001$, V Craméra = 0,155), rekolekcje (18,5% i 28,0% wobec 16,3% i 22,9%; $p = 0,013$, V Craméra = 0,121), opłatki klasowe (38,3% i 28,4% wobec 27,2% i 24,4%; $p = 0,0001$, V Craméra = 0,186), szkolny teatr, chór, zespół muzyczny (8,6% i 12,5% wobec 4,0% i 7,5%; $p = 0,0001$, V Craméra = 0,229), Szkolne Koło Caritas (5,9% i 12,0% wobec 0,9% i 6,3%; $p = 0,0001$, V Craméra = 0,190). W odniesieniu do większości z wymienionych wyżej aktywności, w których odnotowano zależność statystyczną, istnieje również prawidłowość odwrotna. Chłopcy częściej niż dziewczęta deklarują brak aktywności, przy

uznaniu ich wartościowości, bądź deklaracje te osiągają zbliżone wartości punktowe: akcje charytatywne – 40,3% do 22,3%, jasełka – 24,6% do 22,5% konkursy, festiwale talentów – 41,3% do 42,2%, rekolekcje – 16,8% do 15,2%, opłatki klasowe – 13,1% do 8,5%, szkolny teatr, zespół muzyczny – 42,5% do 42,8%, Szkolne Koło Caritas – 44,2% do 38,4%. Ponadto chłopcy częściej deklarują obojętność i brak zaangażowania w poszczególne formy aktywności, niż ma to miejsce u dziewcząt. Wśród chłopców częstsze są także deklaracje negujące zarówno aktywność, jak i pozytywne wartościowanie poszczególnych typów zaangażowania.

Czynnikiem, który różnicuje wybór kilku spośród analizowanych aktywności organizowanych w szkole oraz aksjologiczny stosunek do nich, jest miejsce zamieszkania. W przypadku jasełek, młodzi mieszkający na wsi częściej niż mieszkający w mieście czasami angażują się w nie i uważają za wartościowe (17,3% do 10,1%) oraz częściej uważają za wartościowe mimo braku zaangażowania (26,1% do 19,3%). Z kolei mieszkający w mieście częściej deklarują obojętność i brak zaangażowania (38,1% do 26,1%) oraz brak zaangażowania i pozytywnego wartościowania (16,4% do 10,0%). Między zmiennymi występuje zależność statystyczna ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,193).

Badani, którzy mieszkają na wsi wyraźnie częściej wybierali dwie pierwsze odpowiedzi dotyczące rekolekcji niż respondenci z miast (chętnie zaangażowanie i uznanie wartości – 22,0% do 12,0%, zaangażowanie czasami i uznanie wartości – 28,3% do 22,6%). Z kolei mieszkańcy miast częściej deklarowali obojętność i brak zaangażowania (23,9% do 18,9%), negację zaangażowania oraz pozytywnego wartościowania (19,5% do 12,6%), a także brak zaangażowania i uznanie wartościowości (18,6% do 12,9%). Zmienna miejsce zamieszkania istotnie statystycznie zróżnicowała odpowiedzi badanych ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,121). Podobne prawidłowości zachodzą w odniesieniu do udziału w opłatkach klasowych i Szkolnym Kole Caritas. W obydwóch przypadkach młodzież mieszkająca na wsi częściej niż mieszkająca w mieście wybierała dwie pierwsze odpowiedzi pozytywne, chętnie zaangażowanie i pozytywne wartościowanie oraz aktywność czasami i pozytywne wartościowanie: opłatki klasowe – 34,1% do 32,6% oraz 27,3% do 25,4% ($p = 0,043$, V Craméra = 0,108), Szkolne Koło Caritas – 4,3% do 3,1% oraz 11,0% do 7,0% ($p = 0,001$, V Craméra = 0,143). W przypadku Szkolnego Koła Caritas podobny odsetek mieszkańców miast (41,1%) i wsi (40,6%) zadeklarował zaprzeczenie zaangażowaniu przy jednoczesnym uznaniu wartości.

Odwrotne do wyżej opisanych zależności ukazuje analiza zaangażowania mieszkańców miast i mieszkańców wsi w szkolny teatr, chór i zespół muzyczny. Badani z miast częściej niż respondenci mieszkający na wsi chętnie się angażują i uważają za wartościowe oraz czasami się angażują i pozytywnie wartościują tego typu działalność (odpowiednio: 7,8% do 5,6% i 12,0% do 8,4%; $p = 0,024$,

V Craméra = 0,114). Deklaracje obojętności i braku zaangażowania plasują się zbliżonym poziomie wśród mieszkańców wsi i miast (22,1% do 21,4%), podobnie jak brak aktywności, przy pozytywnym wartościowaniu udziału w szkolnym teatrze, chórze czy zespole muzycznym (43,1% do 42,7%).

Zmienna religijność różnicowała wszystkie kategorie odpowiedzi w analizowanym pytaniu, niektóre obserwacje pozwoliły na uchwycenie niewielkich różnic w tendencjach wyraźnie dających się odczytać i zasadniczo znanych badaczom. Kluczowe z odnotowanych zależności przedstawiają się następująco: im słabsza religijność, tym relatywnie mniejszy jest odsetek osób wybierających dwie pierwsze, jednoznacznie akceptujące odpowiedzi „chętnie zaangażowanie i pozytywne wartościowanie” oraz „zaangażowanie czasami wraz z pozytywnym wartościowaniem” w przypadku aktywności takich, jak jasełka (głęboko wierzący – 5,6% oraz 18,5%, wierzący – 5,4% i 21,1%, niezdecydowani, ale przywiązani do tradycji religijnej – 3,4% i 12,6%, obojętni – 1,8% i 1,8%, niewierzący – 0,8% i 2,5% ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,238) i Szkolne Koło Caritas (głęboko wierzący – 5,6% i 14,8%, wierzący – 5,6% i 11,9%, niezdecydowani, ale przywiązani do tradycji religijnej – 3,3% i 8,6%, obojętni – 1,2% i 6,7%, niewierzący – 0,8% i 2,5% ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,202). Również im słabsza religijność, tym wyższe wartości punktowe wśród włączających się w jasełka i Szkolne Koło Caritas osiągnęło stwierdzenie „są mi obojętne, nie angażuję się” (jasełka – odpowiednio: 14,8%, 22,2%, 37,9%, 42,7% i 48,7%, Szkolne Koło Caritas – odpowiednio: 7,4%, 11,7%, 20,6%, 22,6% i 32,5%).

Interesująco przedstawiają się zależności pomiędzy religijnością a partycypacją w akcjach charytatywnych i akademiach patriotycznych: im intensywniejsza religijność, tym częstsza jest chętnie podejmowana aktywność w tym obszarze i jej pozytywne wartościowanie. Taką deklarację zaznaczyło 41,1% maturzystów głęboko wierzących, 22,8% wierzących, 19,1% niezdecydowanych, ale przywiązanych do tradycji religijnej, 13,5% obojętnych, jednocześnie w pełni pozytywną odpowiedź wybrało również 18,3% osób niewierzących. Analogiczna sytuacja ma miejsce w odniesieniu do osiągającej wyższe wartości punktowe deklaracji „czasami się angażuję i uważam za wartościowe”. Wskazało na nią 30,4% młodzieży głęboko wierzącej, 39,1% młodzieży wierzącej, jak również 45,9% badanych deklarujących niezdecydowanie, ale przywiązanie do tradycji religijnej, 46% uznających siebie za obojętnych i 47,5% spośród maturzystów niewierzących. Istotna zależność statystyczna pomiędzy omawianymi zmiennymi została potwierdzona przez testy statystyczne ($p = 0,001$, V Craméra = 0,108).

Osoby głęboko wierzące, wierzące i niezdecydowane, ale przywiązane do tradycji religijnej częściej niż obojętne i niewierzące chętnie oraz czasami angażują się i uważają za wartościowe akademie patriotyczne (odpowiednio: głęboko wierzący – 20,4% i 29,6%, wierzący – 12,2% i 23,8%, niezdecydowani, ale przywiązane do tradycji religijnej – 11,9% i 22,4%, obojętni – 3,0% i 11,0%

i niewierzący – 5,9% i 10,9%). Warto zwrócić uwagę na nieznaczną, trzypunktową różnicę pomiędzy kategorią obojętnych i niewierzących w deklaracji chętnego zaangażowania. Ponownie jak to miało miejsce w odniesieniu do akcji charytatywnych, osoby niewierzące nieznacznie częściej deklarują ten typ zaangażowania. Pomiedzy omawianymi zmiennymi również zachodzi istotna zależność statystyczna ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,204).

Religijność różnicuje istotnie statystycznie młodzież deklarującą udział w rekolekcjach ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,121) oraz w opłatkach klasowych ($p = 0,0001$, V Craméra = 0,108). Osoby określające się jako głęboko wierzące, wierzące lub niezdecydowane, ale przywiązane do tradycji religijnej częściej niż obojętne i niewierzące deklarują pozytywne wartościowanie i włączanie się w rekolekcje – chętnie (odpowiednio: 57,1%, 27,3%, 8,2% wobec 0,6%, 0,9%) i sporadyczne (21,4%, 37,6%, 30,0% wobec 7,9% i 0,0%). Im niższa deklarowana intensywność religijności, tym rzadziej badana młodzież chętnie włącza się i uważa za wartościowy udział w opłatkach klasowych (głęboko wierzący – 56,4%, wierzący – 44,9%, niezdecydowani, ale przywiązani do tradycji religijnej – 31,7%, obojętni – 16,0%, niewierzący – 5,8%). Warto odnotować, że czasami angażuje się w opłatki klasowe i uważa je za wartościowe: 21,8% osób głęboko wierzących, 27,4% wierzących, jak również 35,1% niezdecydowanych, lecz przywiązanych do tradycji religijnej, 24,1% obojętnych oraz 14,9% niewierzących.

Z prowadzonych analiz wynika, że religijność oddziałuje również na decyzje o włączaniu się w szkolny teatr, chór i zespół muzyczny oraz wartościowanie tychże inicjatyw. Osoby głęboko wierzące, wierzące lub niezdecydowane, ale przywiązane do tradycji religijnej częściej niż pozostałe chętnie angażują się i uważają za wartościową lub czasami angażują się i uważają za wartościową aktywność w tego grupach (głęboko wierzący – 16,7% i 16,7%, wierzący – 6,5% i 10,5%, niezdecydowani, ale przywiązani do tradycji religijnej – 7,2% i 10,6% wobec 3,0% i 7,9% obojętnych oraz 5,9% i 10,1% niewierzących; $p = 0,0001$, V Craméra = 0,114). Warto i w tym przypadku zwrócić uwagę na różnice punktów procentowych w deklaracjach aktywności sporadycznej pomiędzy osobami niezdecydowanymi – 10,6%, obojętnymi – 7,9% i niewierzącymi – 10,1%.

Dyskusja i wnioski

Na podstawie przeprowadzonych analiz należy stwierdzić, że poziom partycypacji badanej młodzieży w inicjatywach zaliczanych do działań w społeczeństwie obywatelskim, społecznościach lokalnych, na terenie szkoły i poza nią, jest niski, a podejmowane aktywności częściej mają charakter incydentalny niż systematyczny. Potwierdza to aktualne tendencje i hipotezę przyjętą na początku. Deklaracje dotyczące przeszłości poświadczają prawidłowość od-

notowywaną przez badaczy tego typu aktywności, wskazując na około jedną trzecią młodzieży, która angażowała się w analizowane formy partycypacji w przeszłości, z wyróżnieniem wolontariatu, na który powoływało się najwięcej respondentów. Doświadczenia części badanych maturzystów z lat 2020 i 2021 mogą być obarczone ograniczeniami kontaktów społecznych z okresu pandemii³⁷. Za trafnością tego spostrzeżenia może przemawiać fakt, że blisko co piąty ankietowany chciałby włączyć się w przyszłości w działalność stowarzyszeń, fundacji (lokalnych i ogólnopolskich), co w konsekwencji oznaczałoby powrót do poziomu sprzed pandemii, czyli około jednej trzeciej aktywnej młodzieży.

Wytypowane do analiz zmienne niezależne w większości różnicowały badaną zbiorowość istotnie statystycznie, a obserwacja ta potwierdza kolejny element zakładanej tezy. Najczęściej miało to miejsce w przypadku religijności i płci, nieco rzadziej w przypadku miejsca zamieszkania. Dziewczęta należą do bardziej aktywnych w stowarzyszeniach, wolontariacie i inicjatywach o charakterze religijnym. Młodzi mieszkańcy wsi z terenu archidiecezji lubelskiej zdecydowanie częściej włączają się w inicjatywy i działania o charakterze religijnym i na rzecz parafii, natomiast mieszkańcy miast częściej angażują się w aktywności z obszaru kultury i samorozwoju, a także w wolontariat, co może oznaczać większą dostępność i zróżnicowanie tego typu ofert w środowiskach miejskich.

Niektóre spośród omówionych wyników analiz zależności pomiędzy zmiennymi wydają się symptomatyczne. W przypadku zmiennych religijność i zaangażowanie w akcjach charytatywnych oraz religijność i udział w opłatkach klasowym część młodzieży obojętnej i niewierzącej nieco częściej docenia tego typu wydarzenie i deklaruje zaangażowanie. Włączanie się w akcje charytatywne maturzystów deklarujących niewiarę lub religijną obojętność może potwierdzać opisywaną przez badaczy potrzebę wyjścia poza własny świat, bycia użytecznym dla innych, jak również sygnalizować poszukiwanie świata wartości i samorozwoju w tym właśnie wymiarze, lecz poza sferą religijności. Podążając za analizami Koseły, można ostrożnie wnioskować, że dążenia te wskazują na wrażliwość przypisywaną pokoleniu Z, oznaczającą ukierunkowanie na zagadnienia dobra wspólnego, problem biedy, nierówności, a także na dążenie do zaspokajania w ten sposób deficytów towarzyskich oraz na próbę balansowania światów wirtualnego i realnego³⁸. Otwartą kwestią pozostaje odpowiedź na pytanie, czy nie jest to również sygnał pewnej mody na tego typu działanie.

Pozytywne wartościowanie wydarzenia, jakim są opłátky klasowe, pomimo deklaracji niewiary, niezdecydowania czy obojętności religijnej, można z kolei interpretować jako wyraz przywiązania do kulturowo zakorzenionej w Polsce

³⁷ Badania empiryczne rozpoczęto w szkołach tuż przed okresem pandemii, a kontynuowano, gdy tylko młodzież powracała do nauki stacjonarnej.

³⁸ K. Koseła, *Dzisiejsza młodzież...*, s. 135.

tradycji wigilijnego opłatka. Oznaczałoby to poniekąd jego bardziej kulturowy niż religijny charakter. Z poczynionych obserwacji można też ponownie wyczytywać sygnały zapotrzebowania młodzieży na deficytowe współcześnie spotkania, kojarzone z atmosferą życzliwości, ciepła, mające charakter integrujący.

Warto zwrócić uwagę również na ujawniające się w przedstawionych badaniach empirycznych różnicowanie dążeń młodzieży, czyli z jednej strony ukierunkowanie na własny rozwój, a drugiej – na realizację potrzeby bycia dla innych. Ciekawą prawidłowością, na którą wskazuje analiza danych empirycznych dotyczących aktywności na terenie szkoły, jest stosunkowo często wybierana odpowiedź świadcząca o braku zaangażowania, ale uznająca wartościowość danej inicjatywy. Jest to o tyle istotne, że respondenci mogli wybrać opcję obojętnego ustosunkowania się do danego typu aktywności, przy braku zaangażowania. Uznawanie przez ponad 40% młodzieży wartościowości działania w szkolnym teatrze, chórze, zespole, konkursach, festiwalach talentów oraz inicjatywach umożliwiających robienie czegoś dla innych (np. w Szkolnym Koło Caritas), nawet przy deklaracji braku zaangażowania, po pierwsze nasuwa pytanie o dostępność tego typu ofert w szkołach. Po drugie, kieruje uwagę na gotowość do działań pomocowych, która domaga się adekwatnych odpowiedzi ze strony nauczycieli i wychowawców, liderów organizacji pozarządowych i wspólnot lokalnych, czyli jej adekwatnego zagospodarowania, aby nie marnować tych cech czy potrzeb młodzieży, i aby jej gotowość nie przeradzała się np. w slacktywizm będący aktywnością niewymagającą wysiłku, ograniczoną do wirtualnego udziału w akcjach pomocowych, zbiórkach itp.

Ogólny obraz najmłodszych członków pokolenia Z wyłaniający się z zaprezentowanych danych socjologicznych ma charakter ambiwalentny. Odsłania i potwierdza niektóre przypisywane mu cechy, w tym niepokojące tendencje zmierzające w kierunku społecznej bierności. Pokazuje również potencjał tkwiący we wrażliwości aksjologicznej, chęci działania charytatywnego i wolontariackiego w zarejestrowanych i przywoływanym doświadczeniach z przeszłości, które mogą zostać ekstrapolowane na przyszłość. Wyniki powyższych analiz pokazują też pola do zagospodarowania dla socjalizacyjnych oddziaływań dorosłych, w tym w środowisku szkolnym, a także wyzwania dla edukacji obywatelskiej.

Bibliografia

- Aktywizmy miejskie*, red. B. Lewenstein, A. Gójska, E. Zielińska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2020.
- Boguszewski R., *Aktywność obywatelska i postawy prospołeczne*, w: *Młodzież 2018*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2019, s. 140–152.
- Brzozowska-Brywczyńska M., *Kulturowe środowisko jednoróżców – kilka notatek o młodzieży i kulturze popularnej*, w: M. Brzozowska-Brywczyńska, *Kulturowe środowisko jednoróżców – kilka*

- notatek o młodzieży i kulturze popularnej, w: *Młodzi 2018. Cywilizacyjne wyzwania, edukacyjne konieczności*, red. K. Szafraniec, A. Propos Serwis Wydawniczy Anna Sikorska-Michalak, Warszawa – Sulejówkę 2019, s. 203–209.
- CBOS, *Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa*, oprac. M. Grabowska, Komunikat z Badań nr 144/2021, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2021, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_144_21.PDF (dostęp: 23.04.2022).
- Fatyga B., *Pokolenie*, w: *Encyklopedia socjologii. Suplement*, red. W. Kwaśniewicz i in., Oficyna Naukowa, Warszawa 2005, s. 193–197.
- Fatyga B., *Młodzież – jest sens o niej mówić?*, <https://witrynawiejska.org.pl/2022/02/08/mlodziej-jest-jeszcze-sens-o-niej-mowic/> (dostęp: 23.04.2022).
- Fiałkowski M., *Rola zrzeszeń religijnych we wspólnotowym towarzyszeniu młodzieży w rozwoju wiary*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych przemian*, red. ks. P. Ochotny, M.J. Tutak, ks. T. Wielebski, Wydawnictwo i Księgarnia „Gotów” Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży, Warszawa 2018, s. 235–258.
- Filiipiak M., *Mechanizmy wpływu kultury na życie społeczne*, w: *Wprowadzenie do socjologii kultury*, red. M. Filiipiak, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009, s. 81–125.
- Hope J., *Get Your Campus Ready for Generation Z*, „Dean & Provost” 2016, vol. 17, no. 8, s. 5–7.
- Kaźmierczak T., *Partycypacja publiczna: pojęcie, ramy teoretyczne*, w: *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu społeczności lokalnej*, red. A. Olech, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011, s. 83–99.
- Kaźmierska K., *Młodzież Archidiecezji Łódzkiej. Szkic do portretu*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2018.
- Knoblauch H., *Individualisierung, Privatisierung und Subjektivierung*, w: *Handbuch Religionssoziologie. Veröffentlichungen der Sektion Religionssoziologie der Deutschen Gesellschaft für Soziologie*, Hrg. D. Pollack, V. Krech, O. Müller, M. Hero, Springer VS, Wiesbaden 2018, s. 329–346.
- Koseła K., *Młodzież*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 2, red. W. Kwaśniewicz i in., Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 252–259.
- Koseła K., *Nauka szkolna i działania obywatelskie*, w: *Edukacja obywatelska w działaniu*, red. A. Kordasiewicz, P. Sadura, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 72–103.
- Koseła K., *Dzisiejsza młodzież – czym różni się od młodzieży sprzed lat*, w: *Duszpasterstwo młodzieży w Polsce wobec współczesnych przemian*, red. ks. P. Ochotny, M.J. Tutak, ks. T. Wielebski, Wydawnictwo i Księgarnia „Gotów” Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży, Warszawa 2018, s. 119–140.
- Krok E., *Partycypacja obywatelska*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa – Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności „Dom Organizatora”, Toruń 2020.
- Lewenstein B., Zielińska E., *Poszerzenie granic sektora pozarządowego. W stronę patainstytucji, działań hybrydowych i sieci społecznych*, w: *Falująca obywatelskość. Stare wzory, nowe tendencje*, red. A. Kościński, W. Misztal, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2019, s. 143–180.
- Mariański J., *Społeczny charakter religii*, w: *Religia w świecie współczesnym. Zarys problematyki religijologicznej*, red. H. Zimoń SVD, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2000, s. 89–128.
- Mariański J., *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2004.
- Mariański J., *Kościół katolicki w Polsce a życie społeczne. Studium socjologiczno-pastoralne*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2005.
- Mariański J., *Kondycja religijna i moralna młodzieży szkół średnich w latach 1988-1998-2005-2017 (raport z ogólnopolskich badań socjologicznych)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Mariański J., *Religijnosocjologiczne wyzwania dla pedagogiki religii. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 162–163.
- Mąkosa P., *Znaki czasu dla katechezy w Polsce*, „Verbum Vitae” 2019, t. 35, s. 459–476.
- Melosik Z., *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

- Napiontek O., *Szkoła – przestrzeń obywatelskiego uczestnictwa*, w: *Edukacja obywatelska w działaniu*, red. A. Kordasiewicz, P. Sadura, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 107–114.
- Naumiuk A., *Uczestnictwo społeczne młodzieży. Możliwości działań – opinie i postawy*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2007.
- Podkowińska M., Boguszewski R., Błaszczak I., *Dialogue and Social Participation in the Context of Education and Development of Youth in Poland*, „Family Forum” 2021, vol. 11, s. 193–210.
- Reiner B., *Uczenie się przez całe życie jako imperatyw modernizacyjny i pedagogiczny trend rozwojowy*, w: *Edukacja obywatelska wobec migracji*, red. E. Bobrowska, D. Gieryszewski, J. Kluzowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2019, s. 29–40.
- Sroczyńska M., *Kultura religijna młodych Polaków w społeczeństwie ryzyka*, w: *Pejzaże kultury, religii, regionu i rodziny. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Świętkiewiczowi*, red. A. Górny, J. Kijonka, Z. Zagąła, Studio Noa, Katowice 2021, s. 320–332.
- Stachowska E., *Światowe Dni Młodzieży w Krakowie w perspektywie socjologii religii*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2019.
- Surdej A., *Partycypacja*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 3, red. W. Kwaśniewicz i in., Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, s. 83–88.
- Szymczak W., *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie. Struktura, funkcje, modele*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- Świda-Ziemba H., *Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2010.
- Tillmann K.J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, tłum. G. Bluszczyk, B. Miracki, Warszawa 1996.
- Wood J., *Edukacja na rzecz efektywnego obywatelstwa*, tłum. A. Sekuła, w: *Edukacja obywatelska w działaniu*, red. A. Kordasiewicz, P. Sadura, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 128–144.
- Wysocka E., *Młodzież a religia. Społeczny wymiar religijności młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.